

Για τον παλιό και νέο συνοικισμό¹ προσφύγων στο Χαλάνδρι

Αυτό το κείμενο στηρίζεται στην παρουσίαση της Ομάδας Προφορικής Ιστορίας στην τέταρτη συνάντηση που διοργάνωσαν οι ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΔΙΑΛΟΓΟΙ τον Μάιο του 2018 με θέμα «Πόλεις - Αστικό τοπίο» στην ενότητα «Η Βιο-γραφία του Δημόσιου Αστεακού χώρου» με τίτλο «Λίθη και μνήμη στο ιστορικό μεταίχμιο. Η περίπτωση του παλιού και του νέου προσφυγικού συνοικισμού στο Χαλάνδρι»

Mετά τη μικρασιατική καταστροφή του 1922 και την υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών που ακολούθησε με την υπογραφή της συνθήκης της Λοζάνης, το 20% περίπου του συνολικού πληθυσμού της Ελλάδας ήταν πρόσφυγες, σύμφωνα με την απογραφή του 1928 (1.221.849 άτομα).

Η πλειοψηφία των προσφύγων βρίκαν στέγη σε καταυλισμούς που διαμόρφωσε η ΕΑΠ (Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων) πολλοί στα όρια του υπάρχοντος αστικού ιστού. Έτσι, μετά από διαφορετικές διαδρομές, 140-150 πολυμελείς, κατά τεκμήριο, οικογένειες κατέφυγαν και στο μικρό τότε πληθυσμιακά Χαλάνδρι των 6.882 κατοίκων, σύμφωνα με την ίδια απογραφή.

Ο πρώτος ή «παλιός» προσφυγικός συνοικισμός ιδρύθηκε στο Χαλάνδρι το 1926-27. Ήταν ένας πρόχειρος καταυλισμός για την προσωρινή στέγαση των προσφύγων. Αποτελούνταν από επτά σειρές ξύλινων παραπιγμάτων σε χώρο που ιδιοκτησιακά ανήκε στην Μονή Πεντέλης, δίπλα στο σιδηροδρομικό σταθμό του τραίνου που συνέδεε την Αθήνα με το Λαύριο.

Ο χώρος αυτός περικλειόταν, κατά προσέγγιση, από τις σημερινές οδούς Βασιλέως Γεωργίου, 25ης Μαρτίου και Παπανικολή, με κέντρο τις οδούς Καλογρέζης, Παπαρρηγοπούλου και Σουρή. Εκεί στεγάστηκαν τελικά οι 150 προσφυγικές οικογένειες.

Αν και επρόκειτο για προσωρινή εγκατάσταση, οι πρόσφυγες παρέμειναν σε αυτά τα παραπίγματα για δέκα περίπου χρόνια σε πραγματικά άθλιες συνθήκες. «...Τα σπίτια ήταν παράγκες με σανίδια....». Ουσιαστικά ένα δωμάτιο, με διάδρομο που «...ίσα-ίσα που χωράγανε δύο ανθρώποι...» (αφηγήτρια Ελένη Γ.) και κοινή τουαλέτα κατασκευασμένη και αυτή με σανίδια «με τους λασπωμένους χωματόδρομους και τα λύματα να κυλούν ανάμεσα στις ξύλινες παράγκες» (Αναστάσιος Μ., Γιώργος Τ. Σταυρούλα Π.).

Το 1936, δέκα χρόνια μετά, με ενέργειες του Υπουργείου Πρόνοιας απαλλοτριώθηκε και ρυμοτομήθηκε μια μεγάλη έκταση δίπλα στην Λ. Κηφισίας. Η περιοχή ονομαζόταν «Τσα-

ναριά» ή «Τζανεριά». Εκεί δημιουργήθηκε ο νέος συνοικισμός και μεταφέρθηκαν περίπου 90 οικογένειες. Επρόκειτο για πέτρινες κατοικίες με δύο δωμάτια και τουαλέτα, οι οποίες δόθηκαν με παραχωρητήρια. Οι κατοικίες αποπληρώθηκαν με δόσεις (Ελένη και Κώστας Γ.). «...Εντυχώς... που μεσολάβησε ο πόλεμος, δεν θα τάχαμε ξοφλήσει ακόμα... τα ξοφλήσαμε με κατοχικά λεφτά....» (Γιώργος Τ.). Σε άλλους παραχωρήθηκαν ή αγοράστηκαν οικόπεδα και ακολούθησε η οικοδόμηση με δαπάνη των νέων ιδιοκτητών (Όλγα Σ. και Αναστάσιος Μ.).

Τα περισσότερα παραπίγματα στον παλιό συνοικισμό εγκαταλείφθηκαν ενώ χωρίστηκαν οικόπεδα που δόθηκαν επίσης με κλήρωση σε έναν αριθμό προσφύγων. Πολλοί όμως συνέχισαν να μένουν στα παραπίγματα που παρέμειναν στο Χαλάνδρι μέχρι το 1952.

Οι συνθήκες ζωής ήταν ιδιαίτερα δύσκολες καθώς έλειπαν στοιχειώδεις ανέσεις. Η ύδρευση των κατοίκων γινόταν από ένα κοινοτικό πηγάδι ενώ η σύνδεση με το πλεκτρικό ρεύμα έγινε στις αρχές της δεκαετίας του '50. Το χειμώνα η ρεματιά πλημμύριζε συχνά και οι γύρω δρόμοι γίνονταν αδιάβατοι. Οι δύσκολες συνθήκες διαβίωσης δεν άφοσαν ανεπηρέαστην και την εκπαίδευση των παιδιών στον συνοικισμό. Πολύ λίγα, δύο ή τρία συνέχιζαν (εκείνη τουλάχιστον την περίοδο) από το δημοτικό στο γυμνάσιο (Ελένη Γ., Νίκη Λ., Όλγα Σ.).

Μετά τη δεκαετία του '50 η κατάσταση στον προσφυγικό συνοικισμό φαίνεται σταδιακά να βελτιώνεται. Τον πλεκτροφωτισμό ακολουθεί η έστω και περιορισμένη ασφαλτόστρωση. Το ραδιόφωνο κάνει την εμφάνισή του στην πρώτη οικογένεια και αποτελεί πόλο έλξης για την υπόλοιπη γειτονιά. Στις αρχές της δεκαετίας του '60 το τηλέφωνο που εγκαθίσταται στο γαλακτοπωλείο του Λεπενιώτη εξυπηρετεί όλη τη γειτονιά. Τα παιδιά φοιτούν πλέον καινονικά στα σχολεία της πόλης ενώ στη δεκαετία του '50 λειτουργεί ιδιωτικό δημοτικό σχολείο στον νέο συνοικισμό, η Δερβενιώτειος Σχολή, το οποίο αργότερα γίνεται δημόσιο.

Η εγκατάσταση των προσφύγων στα όρια της πόλης δεν έγινε χωρίς τριγμούς, κυρίως την πρώτη περίοδο, αφού ο

παλιός συνοικισμός ουσιαστικά δημιουργήθηκε κοντά στο κέντρο του Χαλανδρίου και σε μικρή απόσταση από την κεντρική πλατεία. Οι μνήμες, αν και έχουν περάσει δεκαετίες, εξακολουθούν να είναι νωπές τόσο από τους πρόσφυγες όσο και από τους υπόλοιπους κατοίκους του Χαλανδρίου.

«Οι Χαλανδραίοι εδώ ορισμένοι που τους ξέραμε και καλές οικογένειες, όταν ήμασταν εκεί στην άλλη γειτονιά, μάς πετάγανε κεραμίδια σπασμένα και τούβλα γιατί ήμασταν πρόσφυγες. Δείχνανε ότι ήταν ευσεβείς, ότι ήταν άνθρωποι καλοί, δεν έρω. Γιατί; Εμείς δεν είμαστε άνθρωποι δηλαδή; Και να πω και το άλλο. Δεν ξέρω αν είναι εγωιστικό. Ήρθαμε εδώ και τους ξυπνήσαμε... και να μας λένε τουρκόσπορους και τα λοιπά. Επιτρέπεται; Μας κοιτούσαν με μισό μάτι.» (Κωνσταντίνος Μ.)

Δύο ξεχωριστές κοινότητες στην αρχή θα μάθουν σιγά σιγά να συνυπάρχουν. Έτσι σταδιακά τα προβλήματα που δημιουργεί η κοινή φοίτηση στα σχολεία της πόλης, οι γάμοι μεταξύ «ντόπιων» και προσφύγων, που αρχικά ξενίζουν, ακόμη και το κοινό παιχνίδι μεταξύ των παιδιών, που αρχικά ήταν απαγορευμένο θα εξαλειφθούν στο πέρασμα του χρόνου. Άλλωστε οι πρόσφυγες, τουλάχιστον τον πρώτο καιρό, θα εργαστούν στα περιβόλια των ντόπιων (Σταυρούλα Π., Ολγα Σ., Ελένη Γ.), σαν εργάτες στην οικοδομή και σε ποικίλα άλλα οικοδομικά επαγγέλματα (Γιώργος Τ., Αναστάσιος Μ.) Αργότερα οι ίδιοι θα οργανώσουν καλύτερα τη ζωή τους, θα ασχοληθούν με τεχνικά-βιοτεχνικά επαγγέλματα και θα αποκτήσουν σιγά-σιγά δικά τους εργαστήρια και καταστήματα (Ελένη Γ., Διονυσία Σ.)

Στα χρόνια που ακολουθούν, το μικρό προσφυγικό σπίτι αλλάζει ανάλογα με τις ανάγκες της οικογένειας. Αρχικά δυο δωμάτια, κουζίνα και ένα υπνοδωμάτιο για όλα τα μέλη της οικογένειας. Αργότερα άλλα δυο δωμάτια για τα παιδιά. Ο «καμπινές», έως και χωριστά από το βασικό οίκημα. Στον ακάλυπτο χώρο του οικοπέδου, μποστάνι με μαρούλια και κρεμμυδάκια από τη μια μεριά, και τριανταφυλλιές και λεμονιές από την άλλη. Παρέες που το βράδυ τραγουδάγανε σε δημόσιο χώρο. (Αναστάσιος Μ., Ευάγγελος Σ.) Άλλωστε σχεδόν όλοι οι αφηγητές αναφέρονται στην αλληλεγγύη που διέκρινε τους κατοίκους του συνοικισμού και τους πολύ στενούς δεσμούς που είχαν όλοι μεταξύ τους.

Σήμερα η περιοχή του νέου συνοικισμού αποτελεί τμήμα μιας ολόκληρης περιοχής που ονομάστηκε επίσημα Νέο Χαλάνδρι και εκτείνεται από τον Άγιο Νικόλαο μέχρι την Λ. Κηφισίας και από την Παπανικολή μέχρι τη Ριζάρειο.

Ο τρόπος ζωής έχει αλλάξει όπως και η σύνθεση των κατοίκων. Οι μεγάλοι έφυγαν από τη ζωή, τα παιδιά παντρεύτηκαν αλλού, νέοι κάτοικοι ήλθαν. Ουσίσσοντας ο ονομασία «Συνοικισμός» στον νέο συνοικισμό παραμένει. Ορισμένοι κάτοικοι διαμαρτύρονται για τη χρήση της ονομασίας αυτής (Κωνσταντίνος Μ.). Αντίθετα, οι πολλοί δεν έπιαψαν ποτέ να αναφέρονται στη γειτονιά τους με αυτό το όνομα. Η αποδοχή ή μη της ονομασίας σχετίζεται πιθανόν με το πρόσημο (θετικό ή αρνητικό) που έχουν νομιματοδοτήσει την ταυτότητα του πρόσφυγα. Το γεγονός πάντως ότι ακόμη και σήμερα εγίρει διαφωνίες σημαίνει πως το «στίγμα» ή η «περιφάνεια» του πρόσφυγα καλά κρατεί.

Ομάδα
Προφορικής
Ιστορίας
Δήμου
Χαλανδρίου

Λίγα λόγια για την ομάδα και τη δουλειά της

Η Ομάδα Προφορικής Ιστορίας Δήμου Χαλανδρίου, η ΟΠΙΔΗΧ, «γεννήθηκε» από μια ευτυχή συγκυρία, το συναπάντημα της Αθανασίας (Νάσος) Σιαφάκα, καθηγήτριας Βιοχημείας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, με την ιστορικό Τασούλα Βερβενιώτη, «μπτέρα» της προφορικής Ιστορίας στην χώρα μας, και σύντομα συγκέντρωσε γύρω της παλιούς και νεότερους Χαλανδραίους με έντονο ενδιαφέρον για την ιστορία, και μάλιστα για τη λαϊκή ιστορία του τόπου τους. Σήμερα αριθμεί περισσότερα από είκοσι ενεργά μέλη, στην πλειοψηφία τους γυναίκες. Ανάμεσα στα μέλη αρκετοί συντάξιούχοι αλλά και μεταπτυχιακοί φοιτητές και δύο υποψήφιοι διδάκτορες. Η ΟΠΙΔΗΧ από τα πρώτα της βήματα, στηρίχτηκε ένθερμα από τον αντιδήμαρχο Πολιτισμού, Σέργιο Γκάκα.

Η λειτουργία της ΟΠΙΔΗΧ ξεκίνησε με το απαραίτητο εκπαιδευτικό σεμινάριο στις αρχές του 2015 ενώ η συλλογή συνεντεύξεων ξεκίνησε τον Δεκέμβρη του ίδιου χρόνου. Μέχρι σήμερα η ομάδα έχει πάρει περίπου 50 συνεντεύξεις, κυρίως από «παλαιούς» αλλά και από νεότερους κατοίκους του Χαλανδρίου –ανάμεσά τους κάποιοι Ρομά, όπως και Σύροι πρόσφυγες.

Στόχος της ομάδας είναι να συμβάλει στη διάσωση της συλλογικής μνήμης της πόλης μέσω των προφορικών μαρτυριών των κατοίκων της και να συνδράμει τον δήμο ώστε να δημιουργηθεί ένα «Μουσείο Μνήμης» στο Χαλάνδρι για να μη xαθεί η ιστορική μνήμη των πολλών, η μνήμη της καθημερινής ζωής των ανθρώπων. Στο μουσείο αυτό θα στεγαστούν επίσης φωτογραφίες, βιβλία και άλλο έντυπο υλικό καθώς και αντικείμενα που προέρχονται κυρίως από προσφορές των αφηγητών.

Η έρευνα της ΟΠΙΔΗΧ προσανατολίζεται στην καταγραφή των προφορικών μαρτυριών και την επεξεργασία τους, στην -κατά το δυνατόν- μελέτη της πρόσφατης ιστορίας και της εξέλιξης της πόλης, της γειτονιάς και της καθημερινότητας των κατοίκων της, πάντα μέσα από τις προφορικές μαρτυρίες των ιδίων.

Ανάμεσα στις διάφορες εκδηλώσεις που έχει συμμετάσχει η διοργανώσει πη ομάδα ξεχωρίζουν η Γιορτή Προφορικής Ιστορίας (2015), με αποτίμηση των πρώτων συνεντεύξεων, η 2η Γιορτή των Ομάδων Προφορικής Ιστορίας με τίτλο «Διαδρομές... γιατί η ζωή είναι δρόμος», με τέσσερις δικές της ανακοινώσεις (2017) και η διοργάνωση και παρουσίαση στο Χαλάνδρι (2017) της ημερίδας με τίτλο: «Η δεκαετία του '40 και οι Χαλανδραίοι», της οποίας ετοιμάζεται και η έκδοση έντυπης εκδοχής.

Σημαντική είναι και η συμμετοχή της ομάδας, με μαρτυρίες αφηγητών, στο πρόγραμμα που εκπονείται από το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο και την ΕΥΔΑΠ για την ανάδειξη του Αδριανείου Υδραγωγείου. Η πιο πρόσφατη δουλειά της ομάδας είναι η εισήγηση στο συνέδριο «Αρχαιολογικοί Διάλογοι 2018, Αθήνα 31 Μαΐου-3 Ιουνίου». Η εισήγηση αυτή, με τίτλο «Λήθη και μνήμη στο ιστορικό μεταίχμιο. Η περίπτωση του παλιού και νέου προσφυγικού συνοικισμού» καθώς και η έρευνα πίσω από αυτή, αποτελεί τμήμα της ευρύτερης έρευνας (πάντα μέσα από προφορικές μαρτυρίες) που αυτό τον καιρό εκπονεί η ΟΠΙΔΗΧ με θέμα τον προσφυγικό συνοικισμό του Χαλανδρίου, την οποία και θα παρουσιάσει σε κάποιες εκδηλώσεις από τον ερχόμενο Σεπτέμβρη.

Στο ίδιο πλαίσιο, η ομάδα οργάνωσε «περίπατο στον παλιό και νέο προσφυγικό συνοικισμό» συνομίληση με κατοίκους, ανάμεσά τους και αφηγητές και φωτογράφιση παλιά σπίτια που κατοικούνται μέχρι σήμερα αλλά και άλλα σημεία ιστορικού ενδιαφέροντος.